

Seyahatname-i Avrupa'nın Yazarı Mehmed Rauf'un Kimliğine Dair Yeni Bilgiler ve Tespitler

New Findings and Evidence on the Identity of Mehmed Rauf — Author of The Travelogue of Europe

Fikret Turan¹

¹Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Beyazıt, İstanbul, Türkiye

ORCID: F.T. 0000-0003-3532-3910

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Fikret Turan,
Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Beyazıt, İstanbul, Türkiye
E-mail: fikret.turan@istanbul.edu.tr

Başvuru/Submitted: 19.10.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested: 17.11.2020

Son Revizyon/Last Revision Received: 22.11.2020

Kabul/Accepted: 23.11.2020

Atıf/Citation:

Turan, F. (2020). Seyahatname-i Avrupa'nın yazarı Mehmed Rauf'un kimliğine dair yeni bilgiler ve tespitler. *TUDED* 60(2), 747-760.
<https://doi.org/10.26650/TUDED2020-812737>

ÖZET

1851 yılında Büyük Londra Sanayi Fuarı'na yaptığı seyahatinde Avrupa'nın birçok önemli ülkesini ve şehri gezen Mehmed Rauf'ın *Seyahatname-i Avrupa* isimli monografisinde anlattığı Tanzimat döneminde Avrupa'ya dair yazılan seyahatnameler arasında önemli bir yeri olan böyle bir eserin yazarının sosyal statüsü, görevleri ve başka eserinin olup olmadığı gibi kimliğine dair sorular uzun süre cevapsız kalmıştır. Yazarın kendi el yazısıyla yazdığı *Seyahatname-i Avrupa*'nın müellif nüshasını incelediğimizde kendisinin Tanzimat döneminin önde gelen devlet adamlarından Sadık Rıfat Paşa'nın oğlu olan ve kaynaklarda Rıfat Paşazade Mehmed Rauf (1829-1883) olarak isimlendirilen devlet adamı olduğunu tespit etmiş bulunmaktayız. Aynı el yazması metnin ikinci kısmında yazarın Avrupa toplumlarına ait görüşlerini ortaya koyduğu "Avrupa Lâyihası" olarak isimlendirdiğimiz basılmamış kısa bir eseri de bulunmaktadır. Kendisinin Kırım Savaşına dair basılmamış bir çalışmasıyla dönemin önemli şahsiyetlerinin hayatına dair biyografik bir eserin bulunduğu ve 1860-1883 yıllarında Meclis-i Vâlâ üyelikleri, müsteşarlık, valilik ve mutasarrıflık gibi üst düzey devlet memurlukları yaptığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rıfat Paşazade Mehmed Rauf (1829-1883), *Seyahatname-i Avrupa*, "Avrupa Lâyihası," 1851 Büyük Londra Sanayi Fuarı, Türk edebiyatında seyahatnameler, Modern Türk edebiyatı, Tanzimat bürokratları ve Avrupa, 19. yüzyılda Avrupa, Osmanlı seyyahları, Osmanlı Türk aydını ve Avrupa'nın temsili, Türklerde modern Avrupa algısı ve imajının oluşumu

ABSTRACT

Mehmed Rauf, who visited many cities across Europe, described his travel impressions in *The Travelogue of Europe* (1851). Although the work holds a special place among the travelogues written by Tanzimat intellectuals and statesmen, questions concerning the identity of its author remained unanswered for a long time. We have had the opportunity to access the author's autograph, and while examining various pages, it became clear that the author Mehmed Rauf was the son of Sadık Rıfat Pasha, one of the leading government ministers of the Tanzimat period. In the second part of the text of the same manuscript, in a short unpublished text titled, "The Discourse of Europe," he recounts the social, political, and economic conditions of European societies. He held high-level positions in government offices when he became a member of Meclis-i Vâlâ "the Counsel of State," specifically as an undersecretary and a governor between 1860 and 1883. He also wrote a biographical work on the lives of state officials and important personalities of the period as well as a work on the Crimean War, neither of which have been placed and published as yet.

Keywords: Mehmed Rauf, *Travelogue of Europe*, Tanzimat

EXTENDED ABSTRACT

Seyahatname-i Avrupa “The Travelogue of Europe” by Mehmed Rauf is one of the most prominent 19th-century Ottoman travel works. It stands out in terms of the number of cities and places described among the travel works that Ottoman statesmen and intellectuals produced during their trips to Europe. Mehmed Rauf visited nearly 50 cities and interesting sites over roughly four months on the departure and return routes of his European trip when he visited the Great Exhibition of London, which opened on May 1, 1851. He described what he saw in a serious tone and style in the work, and it was printed around 1852. At present, we have only a single copy of this printed book and, unfortunately, some of its pages are missing, implying that there is not even a single complete copy available. In this same printed book, there is no information on the publication place, year, printing press, or publishing company. Due to these and other shortcomings, it is not possible to fully see all the places and sites described in the printed work.

One of the important issues raised by this work is related to the identity of the author. Although the author introduces himself as Mehmed Rauf from the “Amadi” secretarial office, which was a high-level administrative office under the Ministry of Foreign Affairs, we, for a long time, did not know the details of his identity. This includes his family and social status and how he found the opportunity to make such a long and expensive journey. While doing research on these issues, we had the opportunity to access the author’s handwritten autographed copy. Going through its pages, it became clear that the author, Mehmed Rauf, was the son of Sadık Rıfat Pasha, who was one of the leading government ministers and statesmen during the Tanzimat period.

The information “Year 68, 8 Jamādiyu’l-Awwal” [29 February 1852], which is shown at the end of the autographed copy should be considered the completion date of the work by the author. We are of the opinion that since the author was the son of a powerful statesman and held a prominent bureaucratic position, he had the opportunity to have his work printed in the capital Istanbul in the same year.

The autographed copy is in the form of a handwritten manuscript and consists of 32 pages. It is written in an extremely smooth and legible manner with the Babiali rik’a writing style that was commonly used in official correspondence during the Tanzimat period. In the introduction section, a traditional prayer including, *basmala* (homage to Allah), *salwala* (prayer to the prophet), and *madhiyya* (praise to the sultan of the time), is missing. The writer explains his work in the beginning and then explains his name, his work, and purpose of writing of the work, namely, the reason for and rationale of his writing.

Although Mehmed Rauf very briefly introduced himself in the printed text, some phrases that he crossed out in the autograph reveal important clues about his family and identity. On page 2a of the manuscript, the crossed out phrase reveals that he was the eldest son of Sadık Rıfat Pasha (1807–857). Sources report that the eldest of Sadık Rıfat Pasha’s three sons was

Mehmed Rauf, who was born in 1829 (h. 1244), which confirms that he was 13 years old when he was with his father, Sadık Rifat Pasha, while the latter served as the Ottoman ambassador to Vienna for the second time between October 1842 and May 1843. Mehmed Rauf is generally referred to as Rifat Paşazâde Mehmed Rauf Bey in the sources. Some sources also indicate that he had an unpublished work on the Crimean War and a biographical work describing the lives of the prominent Ottoman statesmen and other important figures of his time. He held high-level positions in governmental offices since he was a member of Meclis-i Vâlâ “the Counsel of State”, specifically as an undersecretary and a governor at various times between 1860 and 1883.

GİRİŞ

Osmanlı devlet adamlarının Avrupa'ya yaptıkları gezileri anlattıkları seyahat eserleri arasında Mehmed Rauf'un yazdığı *Seyahatname-i Avrupa*, anlatılan şehir ve mekânların çokluğu bakımından öne çıkan eserlerden birisidir. Mehmed Rauf, esas olarak 1 Mayıs 1851 tarihinde açılan Büyük Londra Sanayi Fuarı'nı gezmek amacıyla yaptığı Avrupa seyahatinin gidiş ve dönüş güzergâhlarında yaklaşık dört aylık bir sürede elliye yakın şehri ve ilgi çekici mekânı ziyaret etmiş ve gördüklerini eserinde kendine özgü ciddi bir ton ve üslupla anlatmıştır. Basılıp yayımlanmış olsa da günümüze kadar gelebilen eldeki tek nüshanın bazı sayfaları eksik olduğu gibi eserin yayın yeri, yılı ve matbaa bilgileri de yoktur. Bu eksikliklerden dolayı *Seyahatname-i Avrupa*'nın anlattığı yerlerin ve konuların tamamını görmek mümkün olmadığı gibi yayınlanma tarihini ve sürecini değerlendirme imkânı da olamamıştır. Bu eserin ortaya koyduğu önemli sorunlardan birisi de yazarın kimliğine ilişkindir. Eserinde kendisini âmedî hulefâsından Mehmed Rauf olarak tanıtan yazarın, bu bilgiye dayanarak, Hariciye Nezaretine bağlı üst düzey bir kalem dairesi olan Âmedî Dairesinde kâtip olarak çalıştığını öğrenmiş olsak da yazarın dönem şartlarında oldukça masraflı olduğunu düşündüğümüz böylesi uzun bir seyahati yapma imkânını nasıl bulduğu, kendisinin başka eserinin olup olmadığı, ailesi ve sosyal konumu gibi kimliğine dair sorular cevapsız kalmıştır. Biz bu yazıda üzerinde çalışma imkânını bulduğumuz yazarın kendi el yazısıyla yazılmış müellif nüshasında görülen ancak matbu esere alınmayan bilgilerden hareketle Mehmed Rauf'un Tanzimat döneminin önde gelen devlet adamlarından Sadık Rifat Paşa'nın oğlu olduğunu belirlerken döneme dair kaynaklarda görülen verilere dayanarak kendisinin süreçteki resmi görevleri ile yazdığı diğer eserlerini ortaya koyacağız.

Seyahatname-i Avrupa Üzerine

Seyahatname-i Avrupa, Mehmed Rauf'un 1 Mayıs 1851 tarihinde Londra'da açılan ve Osmanlıların kısaca Londra Sergisi adını verdikleri Uluslararası Sanayi Ürünleri ve Hammadde Fuarı'na gidiş ve dönüş yolunda gezdiği Avrupa şehirlerini anlattığı bir seyahat eseridir.¹ Eserde verdiği bilgilere göre yazar, 6 Nisan 1851 (4 Cemaziyelahir 1267) tarihinde Osmanlı Devletinin bu fuarda sergileyeceği ürünler ile resmî devlet görevlilerini götürən Feyz-i Bârf ismiyle bilinen firkateyn vapuruna binerek İstanbul'dan ayrılmış ve dört gün sonra o zamanlar İngiltere Devletinin kontrolü altında bulunan Malta'ya ulaşmıştır. 10 Nisan günü Malta'da bu vapurdan inerek İtalya üzerinden seyahatine devam etmiştir. Avrupalı asilzadeler, devlet

1 1 Mayıs 1851 tarihinde Londra'da Hyde Park'ta cam ve çelikten özel olarak yapılan ve Osmanlıların Billur Saray adını verdikleri Crystal Palace'ta açılmış olan Uluslararası Sanayi Ürünleri Fuarı (The Great Exhibition of the Works of Industry of All Nations) bazen kısaca Londra Sergisi (Great Exposition) olarak isimlendirilmiştir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi şu kaynaklarda görülebilir: Fay 1951, Ffrench 1950, Great Exhibition 1851. Bu fuara Osmanlı Devletinin katılımı konusunda ilgili olarak bkz. Tekdemir 2018, Şirin 2017, Turan, F 2009 ve Turan, G 2009. Osmanlı Devleti tarafından sergilenmek üzere gönderilen ürünlerin listesi ve bu ürünlerden bazılarının gravürleri 3 ciltlik ürün kataloğunun 3. cildindeki "Turkey" bölümünde sunulmuştur. Bkz. Great Exhibition 1851:1386-1399. Bu ürünlerin gönderilme süreci ile fuarın Osmanlı-İngiliz ilişkileri bağlamında değerlendirilişi üzerine bkz. Jennings 2018.

adamları ve varlıklı kişilerin bireysel kültürlerini artırmak ve yabancı dil bilgilerini geliştirmek amacıyla başta İtalya, Fransa, Avusturya ve İngiltere şehirleri olmak üzere Avrupa'nın önemli kültür ve sanayi merkezlerine yaptıkları aylar süren “grand tour” denilen büyük gezilerine benzer olarak yazarımız, bu turlarda en çok gezilip görülen şehir, kasaba ve coğrafi noktaları kapsayacak şekilde seyahatini oluşturmuş ve bu gezisini belirli güzergâhlar üzerinden gidiş-dönüş olarak yaklaşık dört ayda tamamlamıştır.²

Eserinde sadece İstanbul'dan ayrılma tarihini somut ve net olarak açıklayan yazar, gezdiği şehirlerde ve ziyaret ettiği yerlerde hangi tarihlerde bulunduğu dair bilgi vermediği gibi İstanbul'a döndüğü tarihi de yazmamıştır. Bununla birlikte hangi şehirde kaç gün veya kaç saat kaldığına ve yolculuklarının ne kadar sürdüğüne dair her zaman olmasa da sık sık bilgiler verir. Mesela, İstanbul'dan ayrılan vapurun Malta'ya varışının dört gün sürdüğünü “İstānbül'dan hareketimiziñ dördinci günü İngiltere Devleti'niñ taht-ı idāresinde olan Malta ceziresine muvāşalat olunup” gibi, Roma'da kalış süresini ise “maħalde yedi gün ikāmet olındıktan soñra gece dilicans dedikleri yolculara maħşuş olan ‘arabaya binilerek on sā'atde Bahırsefid'de Roma'niñ iskelesi olan Çivitavekka'ya gelinmiştir.” gibi ifadelerle ziyaretlerinin ve yolculuklarının süresini mümkün olduğunca açıklamayı tercih eder. Ancak, bazen yolculuk sürelerini hiç vermediğinden, bazen de bu süreleri oldukça tahmini ve genel ifadelerle dile getirdiğinden yazarın gezdiği şehirleri ve yerleri tam olarak hangi tarihlerde ziyaret ettiğini tam bir kesinlikle belirlemek mümkün olamamaktadır.

Yazar, yolculuklarını genel olarak vapur, tren, dilicans denilen lüks atlı araba ve geleneksel atlı araba ile yaparken, bir yerde, İsviçre dağlarını aşarken kısa bir süre kızakla yolculuk yapmıştır. Ülkeler arasındaki yolculuklarında daha çok vapur ve tren, yakın şehirler arasında dilicans, diğer daha yakın gezilerinde ise geleneksel atlı arabalar kullanmıştır. Dilicans (diligence), Fransızca bir kelime olarak atlarla çekilen etrafı kapalı ve penceresi lüks arabalardır ve şehirler arasında tarifeli sefer yapan firmalar tarafından kullanılmıştır.³

Gezdiği şehirler, turistik bölgeler ve noktalar göz önüne alındığında, yazarın seyahatini, o dönemde Avrupa'da bu türden gezileri düzenleyen bir tur firmasının organizasyonu, çok büyük ihtimalle de Avrupa'da asilzadeler ve devlet adamları için bu türden turları düzenleyen ve modern turizm hareketlerinin kurucu firmalarından olan Thomas Cook firmasının bazı turlarına katılarak yaptığını düşünüyoruz.⁴ Babası Sadık Rıfat Paşa'nın daha önce üç kere Hariciye Nazırlığı, bir kere Maliye Nazırlığı ve iki kere Viyana Sefirliği yapmış olmasının yanı sıra seyahati sırasında Meclis-i Valâ Reisliği gibi önemli bir mevkide bulunmasının oğlu Mehmed Rauf'un bu türden pahalı bir tur organizasyonuna katılabilmesine maddi ve manevi desteklerin sağlanmasında etkisinin olabileceğini düşündürmektedir.

2 Avrupa'da “grand tour” (büyük seyahat) olarak adlandırılan bu türden seyahatlerin geçmişi ve genel özellikleri birçok kaynakta ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bunlar arasında bkz. Chaney 1998 ve Chard 1999.

3 18-19. yüzyıllarda Avrupa ve Amerika'da kullanılan bu tür arabaları Fransızlar *diligence*, İngiliz ve Amerikalılar ise *stagecoach* olarak isimlendirmişlerdir. Bu arabaların çeşitlerine ve kullanımına dair bkz. Walton 2014.

4 Bu dönemde yeni kurulmuş olan Thomas Cook firmasının düzenlediği tur gezileri birçok çalışmaya konu olmuştur. Konuya dair bkz. Withey 1997 ve Smith 1998: 1-92.

Yazarın seyahatinin Londra'ya kadar gezdiği yerleri içeren kısmı, yani gidiş kısmının rotası, Londra'dan İstanbul'a kadar gelirken gezdiği yerleri kapsayan dönüş kısmının rotasından farklıdır. Gidiş yolunda Malta'da vapurdan ayrılan yazar, seyahatine İtalya ve İsviçre'nin çeşitli şehirleri üzerinden tahminimize göre yalnız olarak devam ederek Londra'ya geçmiştir. Dönüşünde ise Fransa, Belçika, Almanya ve Avusturya'nın çeşitli merkezlerini gezdikten sonra Tuna Nehri üzerinden İstanbul'a dönmüştür. Eserde sunulan somut bilgilerin yanı sıra ortaya konulan genel ve tahmini sayılabilecek verileri değerlendirdiğimizde yazarın gidişte Avrupa'da yaklaşık 50 gün süreyle birçok şehri ve yeri gezdikten sonra 25 Mayıs 1851 civarında Londra'ya geçtiğini, Londra'da Osmanlı Sefirliğinde yaklaşık 20 gün kaldıktan sonra da dönüşte Fransa, Belçika, Almanya ve Avusturya'nın çeşitli merkezlerinde iki aya yakın süre vakit geçirdiğini anlıyoruz. Dönüş yolunda Tuna Nehrinde çalışan bir vapura binen yazar, Tuna üzerindeki çeşitli yerleri gördükten sonra vapurdan ayrılmış ve kısa bir karayolu yolculuğuyla Varna'ya ulaşmıştır. Varna'da bir başka vapura binerek 25 Temmuz 1851 civarında İstanbul'a dönmüştür. Bu bilgilere dayanarak seyahatin toplamda üç buçuk-dört ay kadar sürdüğünü söyleyebiliriz. Metinde sunulan bilgilerden yazarın, seyahatinde en uzun süreyle bulunduğu yerleri Londra'da 20 gün, Viyana'da 15, Malta'da 11, Paris'te 10, Roma'da 7, Berlin'de 5, Napoli ve Venedik'te 4, Milan'da 3 ve Floransa'da 2 gün şeklinde sıralayabilmekteyiz. Yazar, seyahatinde bahsettiği diğer şehirlerde bazen bir gün, bazen bir gece, bazen de birkaç saat geçirmiştir. İsimleri belirtilen ve içlerinde bazı önemli şehirlerin de bulunduğu kimi yerler ise hiç gezilmemiş, sadece içinden veya kıyılarından geçilmiştir.

Yazar, seyahat notlarını, anılarını ve değerlendirmelerini yazmayı Şubat 1852 yılında *Seyahatname-i Avrupa* ve Avrupa Layihası olarak isimlendirilebilecek şekilde hiçbir başlık kullanmadan iki kısım olarak tamamlamıştır. Yazdığı bu çalışmanın birinci kısmını *Seyahatname-i Avrupa* başlığı altında büyük ihtimale aynı yıl bastırarak yayımlayan yazar, Avrupa milletlerinin sosyal düzeni ve devlet yapısına dair değerlendirmelerini bir rapor şeklinde anlattığı ve bu dönemde lâyiha kelimesiyle anılan ikinci kısmını ise araştırmalarımıza göre yayımlamamıştır.

1852'de basıldığını düşündüğümüz *Seyahatname-i Avrupa*, 50 sayfalık bir eserdir. Matbu eserin elimizdeki tek nüshasının üzerinde kitabın nerede, hangi matbaada ve kaç yılında basıldığına dair herhangi bir açıklama yoktur. Osmanlı dönemi basılı eserlerinin ayrıntılı katalog bilgilerini gösteren Özege Kataloğunda da eserin yayın yeri, matbaası ve yayın yılına dair bilgiler verilememiştir.⁵ Ancak yazarın kendi el yazısıyla yazdığı ve bizim üzerinde çalışma imkânı bulduğumuz müellif nüshasında, yani elyazması nüshanın sonunda ketebe kaydı olarak gösterilen “Sene 68, 8 Cemâziyelevvel” [29 Şubat 1852] bilgisi bizce eserin yazar tarafından bitirildiği tarih olarak değerlendirilmelidir. Ancak, gene de, matbu eserin tam ve kesin olarak ne zaman, nerede ve hangi matbaada basıldığını şimdilik bilmiyoruz. Bununla birlikte, bu dönemde bu türden çalışmaların basıldığı yerin genel olarak başkent İstanbul olmasının yanı sıra yazarın kendisinin üst düzey güçlü bir devlet adamının oğlu olarak İstanbul'da iyi bir

5 Özege'nin verdiği bilgiler şu şekildedir: “Seyahatnâme-i Avrupa (10566) Yazar: Mehmed Rauf, Sayfa: 50, Özege: 17907. (50 s., 19x13, 17x10,5), yer, matbaa, tarih yok.” Özege 1971-77, Cilt 4: 1564.

memurluk görevinde bulunması gibi sebeplerle eserini İstanbul'da aynı yıl, yani 1852 yılında bastırması olabileceği görüşündeyiz.

Matbu eserle ilgili olarak karşılaşılan bir diğer önemli problem de eserin Atatürk Kitaplığı koleksiyonunda 41-48. sayfaları eksik olan nüshasından başka hiç bir nüshasının şu ana kadar bulunamamış olmasıdır. İBB Atatürk Kitaplığı 914 914 (Bel_Osm_K.02062) katalog numarasıyla saklanan nüsha, eserin bilinen ve ulaşılabilen tek nüshası olduğundan, alanda şu ana kadar yapılmış akademik çalışma ve değerlendirmelerde zorunlu olarak bu eksik nüsha kullanılmıştır. Eksik olan sayfalarda yazarın Paris, Brüksel, Berlin ve Viyana gibi önemli merkezlere yaptığı geziler anlatıldığından yapılan çalışmalarda doğal olarak bu kısımlar eksik kalmış, bütününe değerlendirilmesi mümkün olamamıştır.

Yazarın kendisi tarafından yazıldığını düşündüğümüz elyazması nüsha ise Yapı Kredi Sermet Çiftir Kütüphanesi 117 katalog numarasıyla saklanmaktadır. 32 yaprakтан oluşan yazma, Babıali rikası denilen Tanzimat döneminde yaygın kullanılan yazı tarzıyla son derece düzgün ve okunaklı bir şekilde yazılmıştır. Yazmanın giriş kısmında dua bölümü, yani klasik yazmalarda görülen besmele, Allah'a hamd (hamdele), peygambere salavat (salvele) ve dönemin padişahına medhiye kısmı yoktur. Yazar doğrudan doğruya konuya girerek eserinin neyle ilgili olduğunu açıkladıktan sonra kendi ismini, işini ve eseri yazmasındaki amacını, yani sebep-i telifini açıklar. Yazar, kendisinin Osmanlı idari sisteminde daha çok padişahla bakanlıklar arasındaki yazışmaları yapan ve düzenleyen Hariciye Nazırlığına bağlı Âmedî Kaleminde görevli kâtiplerden, yani âmedî hulefâsından Mehmed Rauf olduğunu, eseri yazmadaki amacının ise Londra Fuarını görmek, dil öğrenmek, Avrupa'nın önemli yerlerini görmek, seyahat etmek ve ileride Avrupa'ya gidecek olanlara seyahatlerinin öncesinde bilgi vererek onları aydınlatmak olduğunu söylemektedir.

Seyahatname-i Avrupa'nın daha önce tam metni tespit edilemediği gibi eser üzerine ayrıntılı metin ve inceleme çalışması da yapılmamıştır. Bilinen eksik nüshasının dışında kütüphanelerde nüshasının olmaması eserin oldukça az basıldığını göstermektedir. Elyazması metin de daha önce herhangi bir şekilde incelenmemiştir. Bununla birlikte, *Seyahatname-i Avrupa*, Osmanlı Türk aydınının Avrupa'ya yaptığı seyahatler hakkında yazılmış eserler ile bu aydınların Avrupa toplumlarına bakışına ve oluşturdukları Avrupa imajı üzerine yapılmış bazı bilimsel çalışmalarda kısmen değerlendirilmiştir. Bu çalışmalar arasında Baki Asiltürk'ün 2000 yılında kitap olarak yayımlanmış doktora tezi *Osmanlı Seyyahlarının Gözüyle Avrupa* ile İbrahim Şirin'in 2006 yılında kitaplaşan doktora tezi *Osmanlı İmgeleminde Avrupa* başlıklı çalışmaları Mehmed Rauf'un eserine değinen incelemelerdir. (Asiltürk 2000a; Şirin 2006) Veruschka Wagner tarafından mevcut matbu metin üzerine hazırlanmış "Mehmed Rauf'un Avrupa Seyahatnamesi Üzerine Bir Değerlendirme" isimli makale ise adından da anlaşılacağı üzere metin üzerine genel bir değerlendirme yazısıdır. (Wagner, 2014) Son dönemlerde Osmanlı Devleti'nin 1851 Londra Fuarı'na katılma serüveni ile bu katılımin iki ülke arasında yarattığı ekonomik, siyasal ve sosyal gelişmelere dair yapılmış bazı çalışmalarda ise konuya dair birinci elden ayrıntılı bilgiler sunan Mehmed Rauf'un *Seyâhatnâme-i Avrupa* ve Avrupa Lâyihası değerlendirilmediği gibi esas

olarak sadece 1851 Büyük Londra Fuarı ile dönemin Londra'sına dair bir eser olan ve yazarı hakkında fazla bilgiye sahip olmadığımız *Seyahatname-i Londra*⁶ da değerlendirilmemiştir.⁷ Mehmed Rauf'un Avrupa Layihası üzerine ise herhangi bir çalışma yapılmamıştır.⁸

Seyahatname-i Avrupa'nın Yazarı Mehmed Rauf'un Kimliğine Dair Tespitler

Yazar, eserde kendisini âmedî hulefâsından Mehmed Rauf olarak tanıtmıştır. Hulefâ, Arapça halife kelimesinin çoğulu olarak birçok anlama sahip olsa da Osmanlı idare sisteminde Osmanlı Devletinin en yüksek idarecilerinden oluşan Divan-ı Hümayuna bağlı dairelerde çıraklık dönemini aşmış ve kıdemli yüksek rütbeli kâtipler için kullanılmaktadır. Mehmed Rauf da Âmedî Kalemî dairesinin amiri âmedî veya âmedçinin emrinde üst düzey idareci kâtip olarak çalışan bir bürokrattır. Bu dairede çalışan görevliler Tanzimat döneminde nazırlar kurulu işlevinde olan Divan-ı Hümayundan nazırlıklara ve diğer makamlara gönderilen resmi yazıları yazan ve düzenleyen bir daire olduğu gibi devletin yabancı merkezlerdeki sefirlikleriyle olan yazışmalarını da yapan önce Reisülkütuba sonraları da Hariciye Nazırlığına bağlı önemli bir devlet kurumudur. (Pakalın, 1983, Cilt I: 58; Sertoğlu, 1986: 17) Bu daire Tanzimat döneminin önemli devlet adamlarından Mustafa Reşit Paşa ve Sadık Rıfat Paşa gibi kalburüstü yöneticilerin de bir süre çalıştıkları ve yetiştikleri üst düzey özel bir memuriyet makamı olmuştur. (Beydilli, 2006; Akyıldız, 2008)

Mehmed Rauf, matbu metinde kendisini bu şekilde oldukça kısa olarak tanıtmış olsa da, elyazması nüshaya yazdığı ancak matbu metne koymaktan vazgeçtiği bazı ibareler ailesine ve kimliğine dair önemli ipuçları ortaya koymaktadır. Yazma nüshanın 2a sayfasında kısmen sildiği, kısmen de üzerini çizdiği “Rifâat Paşa hazretlerinin hıdmet-i sefâretle elli sekiz târihinde ikinci defâ Viyana ‘azîmetinde on üç yaşında oraya berâber giderek” şeklindeki ibare kendisinin on üç yaşındayken Sadık Rıfat Paşa'nın Viyana'ya Osmanlı elçisi olarak gittiğinde dolaylı olarak aile mensubu olarak yanında bulunduğunu bildirmektedir. Bu bilgiden hareketle kendisinin Sadık Rıfat Paşa'nın (1807-1857) büyük oğlu olan ve kaynaklarda genellikle Rıfat Paşazâde Mehmed Rauf Bey olarak gösterilen kişi olduğu ortaya çıkmaktadır. Kaynaklar Sadık Rıfat Paşa'nın üç oğlundan en büyüğünün 1829 (h. 1244) doğumlu Mehmed Rauf olduğunu bildirir ki bu da Sadık Rıfat Paşanın Ekim 1842 ile Mayıs 1843 tarihleri arasında ikinci kere Viyana elçiliği görevini yaptığı sırada kendisinin 13 yaşında olduğunu teyit etmektedir.⁹ Ayrıca yazar, matbu eserde de Viyana'yı anlatırken bu şehirde ikinci defâ bulunduğunu ayrıntıya girmeden

6 Bu eser, geniş bir inceleme, günümüz Türkçesine çeviri ve Latin harfli metin olarak yayımlanmıştır. Kaynaklar bu eserin yazarının Süleyman isimli bir Osmanlı bürokratının olduğunu söylese de yazarın kimliğine dair ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. Bkz. Turan, F 2009.

7 Bu çalışmalar arasında bkz. Jennings 2018, Tekdemir 2018, Turan, G 2009.

8 Halihazırda *Seyahatname-i Avrupa* ile Avrupa Layihası'nın Latin harfli transkripsiyonu ile günümüz Türkçesine çevirisini geniş bir inceleme ve değerlendirmeye birlikte yayımlamak üzereyiz.

9 Mehmed Rauf'un doğum tarihine dair bkz. BOA: DH. SAİDd. 1-342 (H-29-12-1244). Babası Sadık Rıfat Paşa çeşitli zamanlarda 4 kere Hariciye Nazırlığı, 4 kere Meclis-i Vâlâ Reisliği, 2 kere Viyana Elçiliği ve 1 kere de Maliye Bakanlığı yapmıştır. Sadık Rıfat Paşa'nın idari görevleri ve faaliyetleriyle ilgili olarak bkz. Türkdemir 2007: 132.

anlatır. Yazar, *Seyahatname-i Avrupa* ve Lâyiha'yı 1852'de tamamladığına göre bu eserleri yazdığında 22-23 yaşlarındadır. Matbu eserde babasının ismini yazmaktan vazgeçmesinin en büyük nedeni, dönem şartlarında yüksek bir masrafla yapıldığını düşündüğümüz bu seyahatin bu dönemde üst düzey devlet yöneticileri arasında var olan yoğun siyasi rekabet, kıskançlık ve çekişme ortamında dedikodulara ve kıskançlıklara yol açmasına meydan vermemek ve sık sık görevlerinden azledilen babasının aleyhine siyasi rakipleri tarafından kullanılmasına fırsat yaratmamak olmalıdır.¹⁰

Tarihi kaynaklarda ve resmî belgelerde kendisinden Rıfat Paşazade Mehmed Rauf olarak bahsedilen ve Tanzimat döneminin önemli devlet adamlarından olan yazar, 1858'de kâtip olarak görev yaptığı Âmedî Kaleminin amirlik derecesi olan âmedî makamına yükselmiş, 1859-1868 yıllarında 7 dönem Meclis-i Valâ Üyeliği, 1863'ten sonra ise çeşitli sürelerle Zaptiye Müsteşarlığı, 1878'de Başvekâlet Müsteşarlığı, 1879'da Bingazi Valiliği, Midilli ve Parga Mutasarrıflığı görevlerine tayin edilmiştir. (Seyitdanlıoğlu, 1999: 212-218) 1883'te kendisine vezirlik rütbesi verilmiş ve bundan kısa bir süre sonra da aynı yıl içinde vefat etmiştir.¹¹ Mehmed Rauf, Osmanlı Devletinin başta Rusya olmak üzere birçok ülkeyle önemli savaşlar, çatışmalar ve sorunlar yaşadığı 19. yüzyılın ikinci yarısında yapılan uluslararası görüşmelerde ve müzakerelerde Osmanlı Devletini temsil eden üst düzey diplomat ve bürokratlardan birisi olmuştur. Bu bağlamda başta Kırım Savaşıyla ilgili müzakereler olmak üzere İngiliz ve Rus temsilcileriyle yapılan çeşitli diplomatik görüşmelerde Osmanlı Devletini temsil eden ekibin içinde yer almıştır. (Türkgeldi, 1987, Cilt I: 1, 15, 19, 31) Kendisinin Parga mutasarrıflığı sırasında buradaki bazı mîrî çiftlik, arazi ve emlakın yabancılara satılmasıyla ilgili baş gösteren problemlerin çözümünde de yapıcı girişimleri olmuştur. (Cevdet Paşa, 1991, Cilt 4: 139-145)

Babası Sadık Rıfat Paşa'nın 1857'de vefat etmesinden sonra, Mehmed Rauf, babasına ait eserleri 1858 (h. 1275) yılından başlamak üzere küçük risaleler halinde Takvimhâne-i Âmire Matbaasında bastırarak yayımlamıştır. Bu yazıların sonradan *Âsâr-ı Rif'at Paşa*, *Metrukât-ı Âsâr-ı Rif'at Paşa* ve *Müntehabât-ı Âsâr-ı Rif'at Paşa* başlığı altında cüz cüz yayımlanarak bir araya getirildiği ve çeşitli baskılarda farklı risalelerin farklı cilt numaralarıyla çıktığı anlaşılmaktadır.¹² Kendisinin ise burada incelediğimiz *Seyahatname-i Avrupa* ve Avrupa Lâyihası isimli eserlerinden başka "Kırım Muharebesi Tarihçe-i Siyasîsi"¹³ isimli basılmamış

10 Sadık Rıfat Paşa'nın çeşitli siyasi rekabet ve çekişmelerden dolayı görevlerinden azedilmesi konusu çeşitli kaynaklarda zikredildiği gibi oğlu Mehmed Rauf tarafından yazılan babasının biyografisinde de zaman zaman dile getirilmiştir. Bkz. Akyıldız 2008, Semiz 1994, Günay 1992: 7-10, 26-30. Sadık Rıfat Paşa üzerine değerli tespitleri olan Ali Fuad Türkgeldi de Mehmed Rauf'un bu konudaki görüşlerine vurgu yapar. Türkgeldi 2013: 179-185.

11 Kabri, Silivrikapı Mezarlığındadır. Bkz. Mehmed Süreyya 1996, Cilt 4: 1362-1363, Cevdet Paşa 1991, Cilt 4: 139-145.

12 Kütüphanelerde bulunan bu baskıların çoğunda basım yılı, yeri ve matbaa ismi yoktur. Bununla birlikte Hicri 1290-1293 (1873-1877) yıllarında kısa kısa 11 cilt olarak yeniden yayımlanan yazıların künye bilgileri şöyledir: Tatyos Dividociyan Matbaası (C. 1-2, 1290, C. 6-8, 1291), Dikran Karabetyan Matbaası (C. 3-5, 1291), Ali Bey Matbaası (C. 9-10, 1292, C. 11, 1293).

13 Yaptığımız araştırmalarda basılmamış olan bu eserin nerede olduğuna dair bir bilgiye ulaşamamıştır. Ali Fuad Türkgeldi üç ciltlik *Mesâil-i Mühimme-i Siyasîyye* isimli eserinin birinci cildinde Mehmed Rauf'un bu eserinden geniş bir şekilde alıntılar da alarak yararlanır. Türkgeldi 1987, Cilt I: 1, 15, 19.

bir eseri ile kendi döneminde görev yapan Babıali ricaline, memurlarına ve devlet görevlilerine dair kapsamlı bir biyografik eserinin olduğu da kaynaklarda zikredilmektedir. (BOA: DH. SAİDd. 1-342 (H-29-12-1244))

Mehmed Rauf, bugün İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü binası olarak kullanılan Cağaloğlu'nda Babıali Caddesi üzerinde bulunan Rauf Paşa Konağında yaşamıştır. Babası tarafından ilkin ahşap olarak yaptırılan bu bina 1865 yılında çıkan büyük Hocapaşa Yangınında yanmış, bunun üzerine konak, Mehmed Rauf'un kendisi tarafından kâgir olarak 1870'li yıllarda dönemin modern mimari üslubuna göre yeniden yaptırılmıştır. (Türkgeldi, 2013: 184; Kurul.?: 15-18) Mehmed Rauf'un oğlu, 1857 doğumlu Mehmed Sadık, Sadaret Mektubi Kalemi dairesi hulefâsındandır ve kaynaklarda Rauf Paşazade Sadık Bey olarak geçer.¹⁴ Bazı kaynaklarda bir de kızının olduğu da bilgileri vardır. (Günay, 1992: 301)

SONUÇ

1851 yılında Büyük Londra Fuarını ziyaret etmek amacıyla Londra'ya giden Mehmed Rauf yaklaşık dört ay süren gidiş ve dönüş yolculuklarında Avrupa'nın birçok önemli şehrini ve bölgesini gezmiş ve gördüklerini *Seyahatname-i Avrupa* isimli eserinde anlatmıştır. Tamamlandıktan kısa bir süre sonra basılarak yayımlandığını düşündüğümüz eser, anlattığı Avrupa şehirlerinin sayısı ve kapsamı bakımından Osmanlı devlet adamları tarafından o zamana kadar Avrupa ülkelerine yapılmış seyahatleri anlatan seyahatnameler arasında en öne çıkan eserlerden birisidir. Bununla birlikte yazarın kimliğine dair bilgiler uzun süre sınırlı kalmış, sosyal statüsü, görevleri ve başka eserinin olup olmadığı konularına dair sorular cevapsız kalmıştır. Biz, yazarın kendi el yazısıyla yazdığı *Seyahatname-i Avrupa*'nın müellif nüshasını incelememiz sonucunda elde ettiğimiz bilgilere göre kendisinin Tanzimat döneminin önde gelen devlet adamlarından Sadık Rifat Paşa'nın oğlu olan ve kaynaklarda Rifat Paşazade Mehmed Rauf (1829-1883) olarak geçen devlet adamı olduğunu tespit etmiş bulunmaktayız. Yazarın kendi el yazısıyla yazdığını düşündüğümüz eserin ikinci kısmında Avrupa gezisini değerlendirdiği Avrupa Layihası olarak isimlendirdiğimiz basılmamış bir eseri daha bulunmaktadır. Kaynaklarda ayrıca kendisinin basılmamış halde bulunan Kırım Savaşına dair bir çalışması ile döneminin devlet adamlarının ve önemli şahsiyetlerinin hayatını anlattığı biyografik bir eserinin bulunduğu da tespit edilmiştir. 1860-1883 yıllarında Meclis-i Vâlâ üyelikleri, müsteşarlık, valilik ve mutasarrıflık gibi üst düzey devlet memurlukları ve yöneticilikleri yapan Mehmed Rauf'un eserlerinin Osmanlı Devletinde Tanzimat politikalarının uygulamaya konulduğu ve devlet ve toplum hayatında önemli değişimlerin yaşandığı 19. yüzyılın ikinci yarısındaki gelişmelere ışık tutacağı açıktır.

14 Konuya dair bkz. BOA: İ.HUS. 60 – 82 (H-09-08-1315) ve DH. SAİDd. 201 347 (H- 29-12-1274).

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA/REFERENCES

- Akyıldız, A. (2008). "Sâdık Rifat Paşa," *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 400-401.
- Asiltürk, B. (1998). "Osmanlı'nın Avrupayı Tanımasında Seyahatnâmelerin Rolü," *Kubbealtı Akademi Mecmûası* 27(1), 20-27.
- Asiltürk, B. (2000a). *Osmanlı Seyyahlarının Gözüyle Avrupa*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Asiltürk, B. (2000b). "Türk Edebiyatında Gezi Kitapları Bibliyografyası," *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (2), 209-240.
- Asiltürk, B. (2009). "Edebiyatın Kaynağı Olarak Seyahatnameler," *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4 (1-1), 911-993.
- Beydilli, K. (2006). "Mustafa Reşid Paşa," *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 348-350.
- Cevdet Paşa. (1991). *Tezâkir*; [Cilt 2]: 13-20, [Cilt 4]: 40-Tetimme, (Cavid Baysun, haz.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Chaney, E. (1998). *The Evolution of the Grand Tour; Anglo-Italian Cultural Relations since the Renaissance*, London: Frank Cass.
- Chard, C. (1999). *Pleasure and Guilt on the Grand Tour: Travel Writing and Imaginative Topography 1600-1830*, Manchester: Manchester University Press.
- Erdem, Ç. (2000). "Mehmet Sadık Rifat Paşa ve 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'na Batılılaşma Bağlamında Kameralizmin Girişi," *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 12(2), 171-196.
- Fay, C. R. (1951). *Palace of Industry, 1851: A Study of the Great Exhibition and Its Fruits*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Ffrench, Y. (1950). *The Great Exhibition: 1851*, London: Harvill Press.
- Great Exhibition. (1851). *Official Descriptive and Illustrated Catalogue of the Great Exhibition of the Works of Industry of All Nations*, 3 Cilt, London: Spicer Brothers.
- Günay, B. (1992). "Mehmed Sadık Rifat Paşa'nın Hayatı, Eserleri ve Görüşleri," (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Hillebrand, C. (2014). *A Researchers' List and Bibliography of Ottoman Travel Accounts to Europe*, (2nd edition), Bonn, Web sayfası (15.07.2020 tarihinde görülmüştür)
- https://www.europava.uni-bonn.de/downloads/pdf/OttomanTravelAccountsToEurope_2ndEd_Sep14.pdf
- Jennings, K. L. (2018). Islam ex situ: The 'Othering' of the Ottoman at and after the Great Exhibition, 1851-1901, (Yüksek Lisans Tezi, Waikato Üniversitesi, Yeni Zelanda), (20.08.2020 tarihinde görülmüştür)

- <https://researchcommons.waikato.ac.nz/bitstream/handle/10289/12098/thesis.pdf?sequence=4&isAllowed=y>
Kurul.? *Geçmişten Günümüze Sayıştay Binaları*, s. 15-18. (08.08.2020 tarihinde görülmüştür) <https://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/95906369/files/tarihce/Binalar.pdf>
- Mardin, Ş. (2000). *The Genesis of Young Ottoman Thought: A Study in the Modernization of Turkish Political Ideas*, Syracuse, New York: Syracuse University Press.
- Mehmed Süreyya. (1996). *Sicill-i Osmanî, Osmanlı Ünlüleri*, Cilt I-VI, (Nuri Akbaylar ve Seyit Ali Kahraman, haz.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Özege, M. S. (1971-1977). *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, 5 Cilt, İstanbul: Fatih Yayınevi.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3 Cilt, 3. Baskı, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Semiz, Y. (1994). "Sadık Rıfat Paşa (1807-1857) Hayatı ve Görüşleri," *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (1), 135-144.
- Sertoğlu, M. (1986). *Osmanlı Tarih Lügati*, 2. Baskı, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Seyitdanhoğlu, M. (1999). *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Smith, P. (1998). *The History of Tourism: Thomas Cook and the Origins of Leisure Travel*, London: Psychology Press.
- Şirin, İ. (2006). *Osmanlı İmgeleminde Avrupa*, Ankara: Lotus.
- Şirin, İ. (2013). "Seyahatnamelerin Sosyal Bilimlerde Kullanım Değeri: Seyahatname Metodolojisi Geliştirmenin Zorunluğu", *Türk Yurdu* (310), 38-43.
- Şirin, İ. (2017). "Dünya Fuarları ve Osmanlı Modernleşmesi", *Journal of History Studies* 9(2), *A Tribute to Prof. Dr. Ali Birinci*, 189-204.
- Tanpınar, A. H. (1982). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 5. Baskı, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Tekdemir, A. (2018). "1851 Londra Sergisi ve Osmanlı Devleti'nin Katılışı," *Akademik İncelemeler Dergisi* 13(1), 291-321.
- Turan, F. 2007. "Forming the Modern Lexicon of Tanzimat Turkish: Words and Expressions of Modernity in Seyâhatnâme-i Londra," *Turkic Languages* 11(2), 159-180.
- Turan, F. (2009). *Seyahatname-i Londra: Tanzimat Bürokratinin Modern Sanayi Toplumuna Bakışı*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Turan, G. (2009). "Turkey in the Great Exhibition of 1851," *Design Issues* 25(1), 64-79.
- Türkdemir, D. (2007). "Osmanlı Devletinin Yeniden Yapılanma Sürecinde Önemli Bir Devlet Adamı: Mehmed Sadık Rıfat Paşa," (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Türkgeldi, A. F. (1987). *Mesâil-i Mühimme-i Siyâsiyye*, 3 Cilt, 2. Baskı, (Bekir Sıtkı Baykal, haz.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Türkgeldi, A. F. (2013). *Maruf Simalar*; (Selçuk Akşin Somel ve Mehmet Kalpaklı, haz.) Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Wagner, V. (2014). "Mehmed Rauf'un Avrupa Seyahatnamesi Üzerine Bir Değerlendirme," *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 26 (2014-2), 97-127.
- Wagner, V. (2016). *Imagologie der Fremde: Das Englandbild eines osmanischen Reisenden Mitte des 19. Jahrhunderts*, Göttingen: V&R Unipress.
- Walton, G. (2014). "Diligence Coach: How People Traveled in It in France," *Unique Histories from the 18th and 19th Centuries*, web kaynağı (20.11.2020 tarihinde görülmüştür): <https://www.geriw Walton.com/diligence-coac/>

Withey, L. (1997). *Grand Tours and Cook's Tours: A History of Leisure Travel 1750 to 1915*, New York: W. Morrow.

ARŞİV BELGELERİ/ARCHIVAL DOCUMENTS

BOA (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri) DH. SAİDd. 1-342 (H-29-12-1244).

BOA (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri) DH. SAİDd. 201 347 (H- 29-12-1274).

BOA (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri) İ.HUS. 60 – 82 (H-09-08-1315).

EKLER

Elyazması Seyahatname-i Avrupa'nın İlk İki Sayfasından Kesitler (1b, 2a)

اوروپا قطعہ شدہ مستطیل اولاد ملو قطعہ از تجہ نیک نیلی زمانہ زونجہ اقتضات
و اشراج نظامات اہل کتب و تحصیل تکرار معارف و کلمات سارشدہ ملک و دولتہ از
سابقہ رہہ امانی کورلین صورتہ خود انفا محمودیت و قدرت کسب ایشی و ہنر و موث
صنعتی و فی کزوری یک زیادہ ایدولہ شی اولدیشہ سیرمدیت کاملہ رہ
حصولہ کلاہ امارناضہ نیک کشی برہ جمع اولدردہ ملق و اقوام جہانک ہنر
و موثجہ قنیتی کیرکینہ فانہ اولدینی اکلومہ و بوسیلہ جملہ ایلہ سازمندرہ
کندرتیہ لریک جلد کاری برصفت نادرہ و اوانہ اف اہا بدینہ رضی و کرتک رہو
حصولہ جملہ فنہ ہنرہا تجارتیہ مل یعنی ملا جنید نیک کزوریک ماکنہ
کیروب کاری سبیلہ حاکمیتہ و ایدرینہ حقیر کولک سہو بعض نظامات نانہ ایلہ
انگیزہ دولتی پای سخن اولادہ لوزردہ دہ ہر ملک و دولتہ اعمال و اشغال اوفات
اشای معمولہ و طبیعیہ دہ بروقتیہ قولیہ اولدردہ اکسوز سیدہ یعنی بر سرکی عمومی کسار
ایدہ جن اعدانہ ایدوب اکر دولتدردہ بونک ایچوہ اشای کور کوجب و طلبی سیک
ذاتہا از دہ جیقاہہ اشیا و مملو نیک

اوروپا باقیہ اشای موضوعہ نیک ہمیں معاینہ جردشت و اشای
مستویہ لوزردہ کوزر ملک ایچوہ فرقیہ و ایدرینہ بونہ برنہ مقرب باہر
اولاد بعض یاری و ایدرہا یونہ تمیہ کلندی
اوروپا باقیہ اشای موضوعہ نیک ہمیں معاینہ جردشت و اشای
مستویہ لوزردہ کوزر ملک ایچوہ فرقیہ و ایدرینہ بونہ برنہ مقرب باہر
اولاد بعض یاری و ایدرہا یونہ تمیہ کلندی
اوروپا باقیہ اشای موضوعہ نیک ہمیں معاینہ جردشت و اشای
مستویہ لوزردہ کوزر ملک ایچوہ فرقیہ و ایدرینہ بونہ برنہ مقرب باہر
اولاد بعض یاری و ایدرہا یونہ تمیہ کلندی
اوروپا باقیہ اشای موضوعہ نیک ہمیں معاینہ جردشت و اشای
مستویہ لوزردہ کوزر ملک ایچوہ فرقیہ و ایدرینہ بونہ برنہ مقرب باہر
اولاد بعض یاری و ایدرہا یونہ تمیہ کلندی